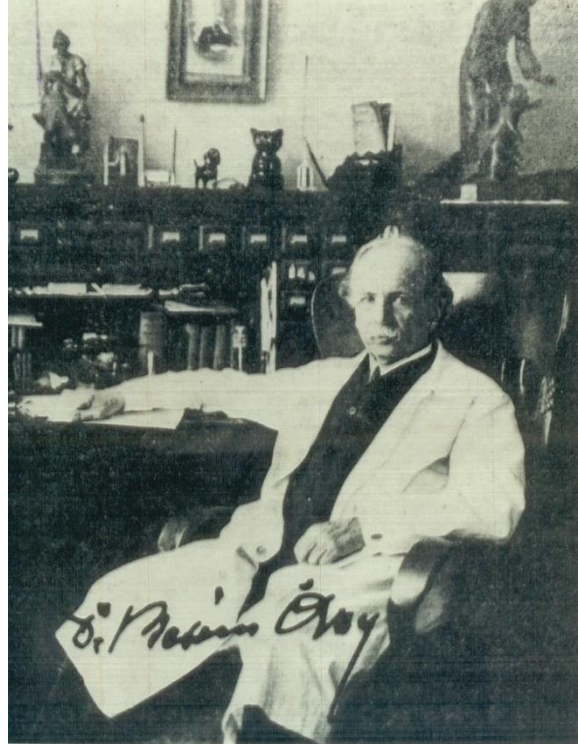

Dr. Besim Ömer Paşa Belgeseli çekimi için danışman akademisyen, Yeşim Işıl Ülman, Çekim: 24.10.2021

Kaynak: Yeşim Işıl Ülman; “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Geçiş Sürecinde Bir Aydının Portresi (1862-1940), Dr. Besim Ömer Akalın”, Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları, 2005, Sayı 9, s.1-26.

Besim Ömer Akalın (1861-1940)

Ömrünün yarısı 19. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde, diğer yarısı ise genç Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk kuşaklarında geçmiş olan Prof. Dr. Besim Ömer Akalın, hayatı, yetiştiği ortam, eğitimi, mesleki, idari görevleri ile tıpta modernleşme sürecini sergileyen bir hayat sürmüştür. Üstlendiği görevler ve faaliyetleri ile Türk eğitim ve sağlık tarihine önemli katkılar getirmiş, ülkemizde doğum bilgisi, çocuk sağlığı ve hastalıkları, kadın hastalıkları gibi üç ayrı tıp dalında; ebe, hemşire ve hastabakıcılık eğitiminde önemli boşluklar dolduran hizmetlerde bulunmuş bir Osmanlı-Türkiye aydınıdır.

Aile çevresi

1861 yılında İstanbul’da doğmuştu. Nardalı Ömer Şevki Paşa ile Afife Hanım’ın oğludur. Azmi, Agah, Kemal Ömer isimli üç erkek kardeşi daha vardı. Devlet hizmetinde yetişen babası Ömer Şevki Bey, 1876 açılan Osmanlı Parlamentosu Meclis-i Mebusan’a seçilmiş, anca daha sonra sürgün edildiği Sinop’ta hayatını kaybetmişti.

Çocuklarının eğitimiye titizlikle ilgilenen anne babanın elinde, fen ve bilimlere meraklı bir aile çevresinde yetişmişti. Örneğin sohbetlerinden etkilendiği aile dostlarından biri olan Hoca Tahsin Efendi Paris’te bulunmuş, hem dil hem de bilimlerine meraklı Osmanlı aydınlarından. Onun hekimlik ve insan fizyolojisi üzerine sohbetleri yetişmesinde ve hekimlik mesleğini seçmesinde etkili olduğu dönem biyografilerinde belirtilir.

Eğitimi

Besim Ömer ilk ve orta eğitiminden sonra Askeri İdadiyi bitirir; ardından – o zamanlar Demirkapı’da bulunan Askeri Mekteb-i Tıbbiye’de okur ve 1885 yılında Tabip Yüzbaşı rütbesiyle birincilikle mezun olur. Mezuniyetinin ardından Haydarpaşa Tatbikat Mektebi’nde staj yapar ve Yunan sınırında Serfice Askeri Hastanesi’nde çalışır. İstanbul’a dönüşünde fenn-i kıbale, doğum, doğurtma, ebelik, fenn-i vilade doğum bilgisi, bugünkü karşılığı ile obstetrik branşı sınavını kazanarak Doğum Kliniğinde uzmanlık eğitimine başlar.

Hocası Dr. Vahit Bey, aslında Tıbbiye’de tıp eğitiminin Fransızcadan Türkçeye çevrilmesi ve bunun için gereken ders kitapları, sözlükler, bilimsel kitaplar hazırlanması için 1860 yıllarda oluşturulmuş Mümtaz Sınıfın üyesiydi. Arkadaşları Dr. Kırımlı Aziz, Dr. Mehmet Emin Fehmi Türkçe tıp eğitimi için ihtiyaç olan bilimsel literatürün oluşumuna emek vermişti. *Rehnüma’yı Kavabil* (Ebelere Rehber), *Fenni-i Vilade* (Doğum Bilgisi) bu ders kitaplarındandı.

Paris’e Gidiş

O dönemde asistanların Avrupa’daki gelişmiş tıp okullarında eğitimlerini ilerletmek üzere devlet hesabına gönderilebiliyorlardı. Dr. Vahid Bey’in de desteklemesiyle Dr. Besim Ömer Paris Tıp Fakültesi’nde bilgi ve deneyimini arttırmak ve uzmanlık eğitimi almak üzere yollanmıştır. Benzer dönemde Dr. Cemil (Topuzlu) genel cerrahi, Dr. Esat (Işık) göz hastalıkları uzmanlık eğitimi için yurt dışına gönderilmişlerdi. Ailesi de Besim Ömer’in Paris’e gidişini desteklemiş, meşhur Kitapçı Arakel’e sattığı kitaplarla yol parasını temin eden Besim Ömer, Mizancı Murat Bey’in işlemlere yardımı ile Fransa’ya gitmişti.

19. yüzyılda Kadın Doğum

19. yüzyılda, Almanya’da, Fransa’da, İngiltere’de, İtalya’da, Rusya’da ve Amerika Birleşik Devletleri’nde, gebelik, doğum ameliyatı, normal ve patolojik doğum, lohusalık, doğum aletleri, forseps kullanımı, prematüre ve yenidoğan bakımı konularında teknik ve uygulama bilgisinde önemli gelişmeler olmuş, temel ilkeler yerleşmiş, bu konularda çok sayıda kitap ve araştırma yayınlanmış, buna paralel olarak fakültelerde ve kliniklerde teorik ve uygulamalı eğitim de gelişmişti. Obstetrik zaman içinde cerrahi hastalıklardan bağımsız, ayrı bir uzmanlık kimliğini kazanırken, giderek sayıları artan doğum kliniklerinde öğrencilerin ve ebelerin hasta başında uygulamalı eğitimine ağırlık verilir olmuştur.

Dr. Besim Ömer, Batıda, işte bu birbiriyle yarışan merkezlerden biri olan, kadın hastalıkları ve doğum bilgisinde ileri bir düzeye ulaşmış Paris’te, Prof. Tarnier’nin doğum kliniğinde ve aynı zamanda, oturduğu sokakta bulunan Charité Hastanesi’nde Dr. Budin’in doğum servisinde asistan olarak uzmanlık eğitimine başlar.

Doğum Kliniği Dersleri

Dr. Budin bir süre sonra profesör olur ve doğum kliniğinde verdiği dersleri kitap haline getirerek yayınlar. Besim Ömer de bu kitabı Türkçe’ye çevirerek, yurda dönüşünde *Seririyat-ı Viladiye Dersleri* (Doğum Kliniği Dersleri) adı altında Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye Matbaası’nda bastırır (1895).

Paris’te Eğitim

Doğum kliniği hocaları, staj yapan öğrencilere her sabah takip ettikleri vakalar üzerinde tartışma ve durum değerlendirmesinde bulunarak işe başlarlar, hastaları muayene ettirirler, haftada iki gün de hastanede gözlem altında bulunan vakalar üzerinde klinik uygulama dersleri verirlerdi. Tıp Fakültesi’nde de öğrenciye anfi dersleri verilir, mankenler üzerinde doğum ameliyatı uygulamaları gösterilirdi.

O zamanlar doğum kliniklerine jinekolojik hastalar kabul edilmiyordu. Zira jinekoloji ile cerrahi hastalıklar birbirinden henüz tam olarak ayrılmamıştı. Paris Tıp Fakültesi’nde jinekoloji kürsüsü Besim Ömer orada iken açılmıştır. Doğum kliniğinde öğrenciler klinik şefinin dersini takip eder, sırayla nöbete kalır, gebe muayenesi yapar, asistanlar doğum ameliyatını izler, hekimler de doğurturlardı. Klinik hocası, doğan bebeklerin gelişmelerini takip etmek üzere, on beş günde bir annesinin kliniğe getirdiği bebeğin gelişimini kontrol eder, ayrıca anneye bebeğin bakımı, beslenmesi, anne sütüyle emzirilmesi ve alınması gereken sıhhi önlemler konusunda (çocuk bakımı) teorik ve pratik eğitim verirdi. Prof. Dr. Budin “consultation de nourrissons” adı verilen bu sistemi 1892 yılında Charité Hastanesi’nde başlatmış, ve doğum kliniğinde devam etmiştir.

Yenidoğan Bakımı Ebe Teşkilatı

Yenidoğan bakımı kısa zamanda önem kazanmış ve bu evrede problemi olan annelere kurulan “süt damlaları” adı verilen birimlerde eğitim ve destek verilmeye başlanmıştır. Fransa’da bir kamu kurumu olarak hizmet veren, belli bir ücret karşılığında ihtiyaç halinde gebelere evlerinde müdahale edebilen

bir ebe teşkilatı da vardı. Doğum kliniklerinde asepsi antisepsi koşullarına çok önem verilir, kliniğe devam eden öğrencilerden diseksiyon yapmayacakları, otopside ve septik yerlerde bulunmayacakları konusunda teminat alınırdı. Bütün bu uygulamalar, Dr. Besim Ömer’e yurda dönüşündeki çalışmalarında rehberlik etmiştir.

Türkçe Tıp Literatürünün İlk Prematüre Bebek Bakımı Kitabı

Dr. Besim Ömer, 1888 yılında hocası Budin’in Doğum kliniğindeki derslerinden tuttuğu notlar ile Tarnier, Chantreuil ve Budin’in yenidoğan beslenmesi ve hijyeni konularında verdikleri bilgileri *Zayıf ve vakitsiz doğan çocuklara edilecek tekayyüdat: Kuvöz ve gavaj* isimli Paris’te kaleme aldığı kitabında bir araya getirmiştir¹⁹. Prematüre çocuk bakımı alanında Türkçe tıp literatüründe yazılmış ilk eser olan kitap²⁰, prematüre yenidoğan hastalıkları, beslenmesi, yeterince gelişmemiş bebeklere kuvözde verilen destek tedavisi ve sonda ile beslenme (gavaj) gibi konuları içermektedir. Ön kapağı Osmanlıca arka kapağı Fransızca olarak İstanbul’da basılmış bu esere hocası Prof. Pierre Budin 13 sayfalık bir önsöz yazmıştır.

Prematüre Bebek Bakımı

Geliştirilen kuvöz ve gavaj (sonda ile beslenme) sisteminin en verimli şekilde uygulanabilmesi için, prematüre bebeğin yeterince gelişmemiş akciğer, mide, barsak ve diğer iç organlarının fizyolojisi üzerinde çalışıldığı, bunların miadında doğmuş bebeğinkiler ile kıyaslanarak, kuvözde optimum ısı ve diğer koşullar sayesinde zayıf ve güçsüz bebeğin yaşatılması çalışmaları anlatılmaktadır. Budin, kliniğine devam eden asistanlar arasında en azimlilerinden ve titizlerinden biri olarak nitelediği Dr. Besim Ömer’in, daha önce yenidoğan bakımı konusunda çok yararlı ve ilginç bir kitabının yayınlanmış bulunduğunu, bu eserin de en az ilki kadar başarılı olup, yenidoğan bakımı hakkında bilinenlere katkıda bulunacağını belirtmektedir.

İstanbul’a Dönüş

Paris’te 4.5 yıl süren uzmanlık eğitiminin tamamlanması ile 1891 senesinde İstanbul’a döner ve Haseki Nisa Doğum Kliniği’nde (Kolağası rütbesiyle) göreve başlar. Batıda diğer bilimlerde olduğu gibi doğum bilgisinin de, “*bilimsel temellere dayanan çağdaş yöntemle ve uygulamalı olarak öğretilmesiyle, çağdaş doğum kliniklerinin giderek artması, diplomalı ebelerin çoğalması ile hurafelerden sıyrıldığını*” bilen Dr. Besim Ömer, ilk iş olarak bir yandan dersleri modernleştirirken, öte yandan bir kadın doğum kliniği açılması için faaliyete geçer. İlk iş olarak Tıbbiye içinde bir kadın doğum kliniği kurulması için çalışmaya başlar, Sultan II. Abdülhamid’e bu kurumun gereği ve işlevi hakkında raporlar verir.

Viladethane (Piçhane)

1894 yılında 14 yataklı Viladethaneyi gizlice hizmete sokar. Klinikte hem yataklı kadın hasta ve gebelere sağlık hizmeti verilecek hem de tıp hem de ebelik öğrencileri eğitim görecektir. O dönemde Kliniğe başvuranlar genellikle yoksul gebelerdir; toplumda kadınların ev dışında, hastane koşullarında doğurmalarına uygun gözle bakmayan tutucu zihniyet Viladethane’ye “piçhane” adını takmıştır.

Geleneksel muhafazakar görüş, ön yargılar ve engellemeler ne olursa olsun, Besim Ömer’in mücadelecilik kişiliği ve inisiyatifi ile Tıp Fakültesi’nde yıllardır eksikliği hissedilen böyle bir kliniğin açılmış olması toplumda temel bir dönüşümün gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.

Bu uygulama kadın doğum hekimliğinde ve kadın sağlığında temel bir dönüşüm anlamına geliyordu. Besim Ömer, bununla da yetinmeyerek, Sıhhiye-i Umumiye Meclisi’nden çıkarttığı bir kararla, İstanbul’da ebelik mesleğini icra eden bütün ebelerin, polis marifetiyle Tıp Fakültesi’ne çağrılarak, doğurma, doğumda asepsi, antisepsi usulleri ve diğer konularda ders almalarını sağlamıştır.

Kadın Sağlığı ve Hastalıkları

O yıllarda M. Nizamettin ile birlikte Luteaud’dan *Emraz-ı Nisa* adı ile yaptıkları tercüme, Türkçede yayınlanmış modern anlamda ilk jinekoloji kitabı olarak kabul edilir. Paris’teki hocası Prof. Budin’in obstetrik derslerini *Seririyat-ı Viladiye Dersleri* adı altında tercüme etmesi bu döneme rastlar. Oldukça kapsamlı olarak düzenlenmiş bu kitap, konularının ele alınışı ve sistematığı itibarıyla çağdaş jinekoloji-obstetrik kitaplarına benzer özellikler içermektedir. O dönemde doğum ameliyatlarında kullanılan son teknikler, forsepsin gerekli olduğu haller, yenidoğana yapay solunum, embriyotomi, baş ve makat geliş manevraları, kifotik pelvis, uterus prolapsusu, çoğul gebelik, meme abseleri, yenidoğanda görülen doğum travması ve enfeksiyöz hastalıklar, prematüre yenidoğan bakımı, yenidoğanın beslenmesi gibi çeşitli konular işlenmiştir. Kitaba ek olarak ince ve kalın barsaklarla rahmin ilişkisi, lohusa humması, pastörize süt yapımı bahislerinin eklenmesi dikkat çekicidir.

Viladethane kısa zamanda büyük bir ihtiyaca karşılık vermiş, eğitilmiş ebeler ve hekimlerce, hastane ortamında güvenli sağlık koşullarında doğumlar yapılmaya başlanmıştır. Hem sivil hem de askeri Tıbbiye’de yataklı kadın hastanın kabul edildiği kadın doğum seksiyonları açılarak, zaman içine yurt çapında yaygınlaşmıştır.

Birinci Dünya Savaşı Yılları, İşgal İstanbulu, Kadınların Tıbbiye’ye girişi

Hem Tıbbiye’de kadın doğum kliniği şefliği yaparken hem de tüm yurttaki sağlık hizmetlerini düzenleyen Meclis-i Sıhhiye-i Umumiye üyesi olur. Birinci Dünya Savaşı Yılları (1914-1918) Tıp Fakültesi Dekanı, İstanbul’un işgal edildiği 1919 yıllarında ise İstanbul Üniversitesi Rektörü olur. İşgal kuvvetlerine karşı direnişe destek olur. Bağımsızlık mücadelesini desteklemeyen kişilerin yükselmesine engel olur, işgal altında da eğitimin sürmesini temin eder. Bu dönemde 1922’de kadınların tıp fakültesine alınmasını destekleyen tutumu devri için ilerici bir yaklaşımdır.

1924’te Budapeşte’de katıldığı Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği (Etfale Muavenet Beynelmilel İttihadı) Kongresi’nde, öncü kadın hekimlerimizden Dr. Safiye Krekeller’e sözü bırakarak, ülkemizde kadınların hekimlik mesleğinde ilerlemesine bu şekilde de destek vermiştir.

1933 Üniversite Reformu’nda kadro dışı kalır, 2. Kez rektör seçilmesine rağmen diğer aday atanınca üniversiteden istifa eder; omuzlar üzerinde okuldan ayrılır (1933). 1938 yılında Türk Tıp Tarihi Kurumu’nu meslektaşlarıyla birlikte kurar.

Hemşirelik, hastabakıcılık, yardım kurumları,

Hemşirelik, hastabakıcılık mesleklerinin eğitimi, uygulanması kurumsallaşmasına destek vermiş; Kızıl Ay (Hilal-i Ahmer), Çocuk Esirgeme Kurumu (Himaye-i Etfal Cemiyeti), Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti gibi kurumlarının işleyişine, sürdürülebilirliğine alanlarının genişlemesine önemli katkı sunmuştur. Süt Damlası ağı ile ana çocuk sağlığı birinci basamak hizmeti benzer bir örgütlenmeyi hayata geçirmiştir.

Mebusluğu, Vefatı

1935 ve 1939’da milletvekilliğine seçilmiş, 1940 yılında Meclis’te vefat etmiştir.

Sonuç

Hayatı boyunca faaliyetleri, yorulmak bilmeden düzenli ve sistemli biçimde çalışarak, doğum ve doğurtma bilgisi, çocuk bakımı ve hastalıkları, kadın hastalıkları branşlarında yazmak ve eser vermek; sağlık hayatımızda eksikliklerini gördüğü kurumların yerleşmesi için en ön safta yer alarak ekip çalışmasıyla gerekli kurumsallaşmayı sağlamak, uzmanlığı olan her konuda yazdığı kitaplarla tıp öğrencileri ile ebe-

lerin, hastabakıcıların, hemşirelerin yetişmesine emek vermek; kamuya açık konferanslar, kitaplar, filmler, el kitaplarıyla halkın, özellikle de annelerin çocuk bakımı ve eğitimi konusunda bilinçlenmesine hizmet etmek şeklinde çizilebilir. Birden çok ömre sığabilecek, hepsi başlı başına bilgi, tecrübe, sorumluluk ve enerji gerektiren bütün bu faaliyetleri çoğu zaman eş zamanlı olarak, kendini vakfedercesine yerine getirmiş; uzmanlık eğitimi sırasında gözlediği ve öğrendiği uygulamaları ve yenilikleri ülkesinde yazdığı kitaplarla öğretirken, açılmasında bizzat öncülük ettiği kliniklerde ve sosyal yardım kurumlarında hayata geçirilmesini sağlamıştır.